

Uluslararası Sosyal
Bilimler Akademisi
Dergisi (USBAD)

International Journal of
Social Sciences
Academy (IJSA)

Yıl 8, Year 8, Sayı 22, Issue 22, Haziran 2026, June 2026

e issn: 2687-2641

Özgünlük kontrolü

Authenticity process

DOI: 10.47994/usbad.1928616

Makale türü: Araştırma
makalesi

Article type: Research
article

Geliş tarihi 13.04.2026

Submitted date

Kabul tarihi 25.04.2026

Accepted date

Elektronik yayın tarihi 20.06.2026

Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gemi, A., & Aslanoğlu, O. (2026). İbn Arabşâh'ın "Zaman Döner Bir Dolaptır"
Adlı Şiirinde Öne Çıkan Bazı Temalar. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi
Dergisi / International Journal of Social Sciences Academy*, 8(22), 421-446.

İBN ARABŞÂH'IN "ZAMAN DÖNER BİR DOLAPTIR" ADLI ŞİİRİNDE ÖNE ÇIKAN BAZI TEMALAR

Ahmet GEMİ¹, Osman ASLANOĞLU²

Öz

Bu çalışma IV. yüzyılda yaşamış ünlü bir âlim olan İbn Arabşâh'ın *Zaman Döner Bir Dolaptır/ed-Dehru Dûlâbun Yedûr* adlı kasidesinde öne çıkan bazı temaları ve imgeleri konu almaktadır. Tam adı, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. İbrahim b. Arabşâh el-Ensârî ed-Dimaşkî el-Hanefî er-Rûmî olan İbn Arabşâh, Timuruların himayesinde Orta Asya'da birçok yerde uzun süre bulunduktan sonra Osmanlı'nın maiyetine geçmiş ve Edirne'de Osmanlı sarayında 10 yıl katiplik yapmıştır. Farklı alanlarda olmak üzere Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesiyle eser kaleme almıştır. Eserlerinin büyük çoğunluğu günümüze ulaşmış ve baskıları yapılmıştır. İbn Arabşâh tarihçi olarak bilinmesine rağmen edebiyatçı kimliğiyle dikkat çekmektedir. Bu

¹ Prof. Dr, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetgemi04@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4124-5525

² Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, S.K. Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, aslanogluosman@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6534-3125

çalışmada onun dil ve edebiyat alanında kaleme aldığı eserlere değinilmiş ve 'Acâibu'l-Makdûr fî Ahbâri Teymûr adlı tarih konulu eserindeki 110 beyitlik kasidesi ele alınmıştır. *Zaman Dönen Bir Dolaptır* adlı bu kaside, Timur'un ölümü üzerine söylenen bir mersiye olduğu halde burada Timur'un İslam âleminde yapmış olduğu zulümlere değinilmiştir. Şiirde Timur'un ölümüne karşı duyulan mutluluk ortaya konulmuş ve bu kişi yerilmiştir. Bu çalışmada uzunluğu sebebiyle bahse konu olan kasidenin sadece dikkat çeken beyitleri ele alınmış ve kasidede öne çıkan bazı söz sanatlarına da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Arap Şiiri, İbn Arabşâh, Timur, Mersiye, Zaman Dönen Bir Bir Dolaptır.

The Major Themes of Ibn Arabshah's Poem *Time is a Turning Wheel*

Abstract

This paper examines prominent themes and literary images in the qasida titled *Time is a Turning Wheel* (*al-Dahru Dûlâbun Yadûr*), composed by the renowned 14th-century scholar Ibn Arabshah. His full name was Abû al-Abbâs Shihâb al-Dîn Aḥmad ibn Muḥammad ibn 'Abd Allâh ibn Ibrâhîm ibn Arabshâh al-Anşârî al-Dimashqî al-Ḥanafî al-Rûmî. After spending a significant period in various parts of Central Asia under Timurid patronage, he later entered the service of the Ottoman Empire, working for ten years as a scribe at the Ottoman seraglio in Edirne. He produced works in Arabic, Persian, and Ottoman Turkish, across a variety of fields. A large portion of his works have survived and have been published in modern editions. Although Ibn Arabshah is primarily recognized as a historian, his literary talents also deserve considerable attention. This study focuses on his contributions to literature and language, with particular emphasis on a 110-verse qasida included in his historical work *'Ajâ'ib al-Maqdûr fî Akhbâr Timûr* (*The Wonders of Fate in the Accounts of Timur*). Although the poem formally takes the shape of an elegy written upon the death of Timur, it diverges from the conventions of the genre by criticizing Timur and highlighting the suffering he caused in the Islamic world. Rather than mourning, the poem expresses a sense of relief and even joy at Timur's passing. Due to the length of the poem, this paper focuses only on selected significant verses, analyzing their thematic importance

İbn Arabşâh'ın "Zaman Dönen Bir Dolaptır" Adlı Şiirinde Öne Çıkan Bazı Temalar

and examining notable literary devices and rhetorical figures employed throughout the text.

Keywords: Arabic Language and Literature, Arabic Poetry, Ibn Arabshah, Timur/Tamerlane, Elegy, Time is a Turning Wheel.

GİRİŞ

İbn Arabşâh, IV. yüzyılda yaşamış ünlü bir âlimdir. Farklı alanlarda eser kaleme almıştır. Döneminin yöneticileri ile olan yakınlığından ve bir dönem Osmanlı yönetimindeki katipliğinden dolayı da siyaset alanında da kendisini yetiştirmiştir. İbn Arabşâh, Timur (ö. 807/1405) dönemine yetişmiş, uzun dönem Orta Asya'nın önemli ilim merkezlerini gezerek ilmi faaliyetlerde bulunmuş ve askeri hareketlere katılmıştır. Timur ordusunun İslam âlemini kasıp kavurduğu dönemde İslam âleminde yaşanan mezalime şahit olan İbn Arabşâh, bunları '*Acâibu'l-Makdûr* adlı eserinde kayıt altına almıştır. İbn Arabşâh bu eserinde Timur'u ve atası Cengizhan'ı (ö. 624/1227) şiddetli eleştirilere tabi tutmuştur. Bu kişilerin dönemlerine ışık tutması bakımından bahsi geçen eser, kayda değer bir eserdir ve birçok yönüyle araştırılması gerekmektedir.

Moğollar ile Timurular İslam tarihine kara bir leke olarak geçmişlerdir. Bu iki devletin İslam âlemine yaşattıkları tarih boyunca anlatılmış ve birçok esere konu olmuştur. İslam kültür ve medeniyetinin gerilemesinde önemli etkisi olan bu devletlerin hükümdarlarından Cengiz Han ile Timur tarihin büyük despotları arasında sayılmışlardır. Timur'un hayat hikayesini '*Acâibu'l-Makdûr fî Ahbâri Teymur* adlı eserinde bir tarihi roman tarzında anlatan İbn Arabşâh, Timur dönemine ait olan tarihi olayları detaylıca anlatmıştır. Yaptıklarına binaen Timur'a olan düşmanlığını birçok yerde dile getirerek onun fâsık, fâsıkların başı, fitneci, câhil ve deccal olduğuna vurgu yapmıştır (İbn Arabşâh, 2001, s. 255). İbn Arabşâh, söz konusu eserinin sonlarına doğru Timur'un ölümüne de değinmiştir. Herkesin aksine Timur'un ölümü İbn Arabşâh için bir mutluluk sebebi olmuş ve *ed-Dehru Dûlâbun Yedûr/Zaman Dönen Bir Dolaptır* adlı şiiri söylemiştir.

İbn Arabşâh birçok eser kaleme almıştır. Önemli eserlerinden biri siyaset, edebiyat ve ahlak alanında yazdığı *Fâkihету'l-Hulefâ ve Mufâkehetu'z-Zurefâ* adlı eseridir. Fabl türünde olan bu çalışma, *Kelile ve Dimne* tarzında bir eser olup kuş ve vahşi hayvanların dili ile anlatılan nükteli hikâyelerden oluşmaktadır. Onun diğer önemli bir eseri ise '*Acâibu'l-Makdûr fî Ahbâri Teymûr*' adlı eseridir. İbn Arabşâh bu eserini Arapça kaleme almış ve 12 Ağustos 1435'te Şam'da bitirmiştir. Eser, Timur'un biyografisi ile savaşlarını konu almaktadır. Bu eser üzerinde birçok ilmi çalışma yapılmıştır. Eserin ilk Türkçe çevirisi Nazmî-zâde Hüseyin Murtazâ b. Alî Bağdâdî (ö. 1134/1722) tarafından *Terceme-i 'Acâibi'l-Makdûr fî Nevâibi Tîmûr* adıyla yapılmıştır. Bu çevirinin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları III. Ahmed Koleksiyonu, 2992 numaralı bölmede muhafaza edilmektedir. Eserin son dönemlerdeki Türkçe çevirisi ise Ahsen Batur tarafından *Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)* ismi ile yapılmış ve 2012 yılında İstanbul'da Selenge Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Makaleye konu olan *ed-Dehru Dûlâbun Yedûr/Zaman Dönen Bir Dolaptır Şiiri* İbn Arabşâh'ın söz konusu eserinde geçtiği halde Türkçeye çevrilmemiştir. Arapça baskılarında bulunan bu şiir, eserin Kahire baskısından alınmıştır (İbn Arabşâh, 1868, s. 172-176).

Son yıllarda İbn Arabşâh ve eserleri ilim dünyasının dikkatlerini üzerine çekmiş ve bu alanda bazı ilmî çalışmalar yapılmıştır. Yukarıda da izah edildiği gibi İbn Arabşâh'ın '*Acâibu'l-Makdûr*' adlı eseri Türkçeye çevrildiği halde makalemize konu olan şiir, sarf-ı nazar edilmiştir. Bu çalışma ile hem söz konusu şiire dikkat çekmek hem de Timurlular devletinin kurucusu Timur'un yaptığı zulümlere dikkat çekilmiştir.

Tematik bir çalışma olan bu makalede İbn Arabşâh'ın *ed-Dehru Dûlâbun Yedûr/Zaman Dönen Bir Dolaptır* adlı şiirinde öne çıkan bazı imgeler ele alınmıştır. Uzunluğu sebebiyle bu şiir Türkçeye çevrilmemiş sadece dikkat çeken beyitleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca genel olarak şiirin muhtevası verilmiş ve şiirdeki önemli söz sanatları açıklanmıştır.

1.1. İbn Arabşâh'ın Hayatı

Tam adı, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. İbrahim b. Arabşâh el-Ensârî ed-Dimaşkî el-Hanefî er-Rûmî'dir. İbn Arabşâh olarak ünlenen bu âlim, 25 Zil-kâde 791 (15 Kasım 1389) yılında Dimaşk'ta doğmuştur (Şevkânî, (?), s. 1/109; İbnu'l-İmâd, 1993, s. 9/409; el-Makrizî, 2009, s. 1/207; es-Sehâvî, 2005, s. 3/54-57; İbn Tağriberdî, 1984, s. 2/131; Suyûtî, (?), s. 63; Ferrûh, 1989, s. 3/854-858; Hüsni, 1935, s. 3/157-158).

803/1400 yılında Şam'ı ele geçiren Timur, henüz 12-13 yaşlarında olan İbn Arabşâh'ı ailesiyle birlikte Semerkant'a götürmüştür. Ancak bazı kaynaklara göre İbn Arabşâh önce Anadolu'ya, buradan İran'a ve daha sonra da Semerkant'a göç etmiştir (Dayf, (?), s. 6/345). Tarih boyunca birçok âlime beşiklik yapan Semerkant, Timur'un ele geçirdiği yerlerdeki alimleri zorla buraya götürmesi adetinden dolayı bir medeniyet merkezi haline gelmiştir. Semerkant'ta ünlü âlimlerden ders alan İbn Arabşâh, burada iyi bir eğitim alma imkânı elde etmiştir (İbn Tağriberdî, 1984, s. 2/141).

Din, dil, edebiyat ve tarih alanlarında yetkin olan İbn Arabşâh, farklı devlet adamları ile kurduğu temas neticesinde siyâset alanında da adından söz ettirmiş ve bu alanda eser kaleme almıştır (Kafesoğlu, 2001, s. 5/2/698; Yuvalı, 1999, s. 19/314; Gemi, 2019, s. 66-75).

Semerkant'ta iyi bir eğitim aldıktan sonra farklı ilim merkezlerine uğrayan İbn Arabşâh, saltanat kavgalarından başarı ile çıkmış Osmanlı padişahı Sultan I. Mehmed Çelebi (ö. 824/1421) döneminde Harezmi'den ayrılarak Edirne'ye gelmiştir (Hüsni, 1935, s. 160). İbn Arabşâh, Sultan'ın sır kâtibi (kâtibu's-sır) olarak Edirne'de on yıl kalmış ve Sultan'ın çocuklarına hocalık yapmıştır. İbn Arabşâh bu dönemde Arapça ve Farsçadan birçok eser Türkçeye tercüme etmiştir. İbn Arabşâh, 824/1421 yılında I. Çelebi Mehmed'in ölümü üzerine Edirne'den Halep'e oradan da Şam'a gitmiş burada inzivaya çekilmiştir. Şam inzivasından sonra 832/1428 yılında Mekke'ye giden İbn Arabşâh, burada dinî ve ilmi faaliyetlerde bulunmuştur. 840/1437 yılında Kahire'ye giden İbn Arabşâh,

Memluk sultanı, Sultan el-Melik'uz-Zahir Çakmak (ö. 857/1453) tarafından iyi karşılanmış ve burada devlet ricali ile yakın ilişki içerisinde bulunmuştur. İbn Arabşâh, Mısır'da iken hayatının büyük bölümünü eserlerinden öğrendiğimiz tarihçi İbn Tağriberdî (ö. 845/1441) ile yakın dostluk kurmuştur. İbn Arabşâh, Kahire'de iken siyasî çekişmeler sonucunda hapse atılmış, birkaç günlük hapisten sonra 62 yaşında iken, 854/1450-1 yılı Receb ayının on beşinci Pazartesi günü Kahire'de Hangâh-ı Salahiyye'de vefat etmiştir (Sehâvî, 2005, s. 3/57; İbn Tağriberdî, 1984, s. 2/145; Hüsnü, 1935, s. 161; Kafesoğlu, 2001, s. 5/2, 698; Yuvalı, 1999, s. 19/314.).

1.2. Eserleri

İbn Arabşâh gençlik yıllarında iyi bir eğitim görme fırsatını elde etmiştir. Bununla birlikte ilim öğrenmek için Orta Asya'nın birçok ilim merkezini ziyaret etmiştir. Gençlik yıllarını geçirdiği Semerkant, dönemin ilim ve kültür merkezi olması hasebi ile İbn Arabşâh'ın zihin dünyasının şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Farklı dil ve kültürlerle olan teması din, dil, tarih ve edebiyat alanlarında eser yazmasına vesile olmuştur. Ana dili Arapça olan İbn Arabşâh Farsça, Moğolca ve Osmanlı Türkçesini öğrenmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe eser kaleme aldığı için kendisine "meliku'l-keîâm fî lugâti's-selâs" unvanı yakıştırılmıştır (Sehâvî, 2005, s. 2/253). İbn Arabşâh'ın kaleme aldığı eserler şunlardır: *'Acâibu'l-Makdûr fî Nevâibi't-Teymûr*, *Burhânu'l-Fârid bi-Kavli'l-Muariz*, *Cilvetu'l-Emdâhi'l-Cemâliyye fî Hulleteyi'l-'Arûzi'l-'Arabiyye*, *Fâkîhetu'l-Hulefâ ve Mufâkehetu'z-Zurefâ*, *Gurretu's-Siyer fî Duveli't-Turk ve't-Tatar*, *Hikâyât fî Etrâk*, *Hitâbu'l-Ehâbi'n-Nâkib ve Cevâbu's-Şihâbi's-Sâkib*, *'İkdu'l-Ferîd fî 'İlmi't-Tevhîd*, *Merzubânnâme*, *Mukaddime fî'n-Nahv*, *'Ukûdu'n-Nasîha*, *Ta'biru'l-Kâdirî Tercemesi*, *et-Te'lifu't-Tâhir fî Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*, *Tercume-i Cami'u'l-Hikâyât ve Levâmi'u'r-Rivâyat*, *Dimâşk'ın Sâdık Adamı ile Bağdat'ın Fâsık Adamı*, *Tercume-i Tefsir-i Ebi'l-Leys*, *Tercumânu'l-Mutercem bi-Muntehi'l-Ereb fî Lugati't-Turk ve'l-Acem ve'l-'Arab* (İbn Tağriberdî, 1984, s. 2/139; İbnu'l-İmâd, 1993, s. 9/412; Hüsnü, 1935, s. 3/157-183; Yazar, 2022; Gemi, 2019, s. 66-75; Gemi, 2020, s. 2/294-296).

2. İbn Arabşâh'ın "Zaman Döner Bir Dolaptır" Şiiri

2.1. Yapı

Bu şiir, bir mersiye örneğidir. "Mersiye, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında özellikle ölenin veya kaybedilen değerlerin ardından onu öven ve kaybının üzüntüsünü terennüm eden şiirlerin genel adıdır" (Toprak, 2004, s. 29/215). Mersiyelerde gidilen kişinin ardında yaşanan bir hüznün, acı ve hayıflanma bulunmaktadır. Ayrıca eskiye bir öykünme vardır. Ancak *ed-Dehru Dûlâbun Yedûr/Zaman Döner Bir Dolaptır* şiiri, klasik mersiyelerden farklıdır. Çünkü bu şiirde ölen kişiyi yüceltmek ve ona ağıt yakmak yerine, bu kişi yerilmiş ve kendisine hakaret edilmiştir. Gidişine dair sonsuz bir sevinç hissedilmiştir. Bu yönüyle bakıldığında şiir, aynı zamanda bir hiciv örneğidir. Bununla birlikte bu şiirde daha geniş bir perspektifle zamanın değişkenliği, hayatın geçiciliği ve insanın faniliği gibi temalar işlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında şiir, didaktik ve felsefi bir mersiye olarak değerlendirilebilir.

110 beyitten oluşan İbn Arabşâh'ın *Zaman Döner Bir Dolaptır* şiiri, aruz vezniyle yazılmıştır. Şiir, klasik Arap şiirinde yaygın olarak kullanılan beyitlerle söylenmiştir. Şiirin kafiye (revî) harfi râ'dır; vezni ise, Arap edebiyatında sıkça kullanılan ve klasik bir ölçü olan "الرجز" (er-recez) bahridir. Bu vezin, "مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ mustef'ilun mustef'ilun//mustef'ilun mustef'ilun" şeklindedir. Bu bahir, uzun dizelerle duygu ve düşünceleri ifade etmek için kullanılan esnek ve zengin bir vezin türüdür. Divan edebiyatında da şairlerin sıkça tercih ettiği bir vezin türüdür. Klasik Arap şiirinin güzelliklerini ve dilin melodik yapısını sergileyen bu şiirin ilk beyti şöyle incelenebilir:

الدَّهْرُ دَوْلَابٌ يَدُورُ // فِيهِ السُّرُورُ مَعَ الشُّرُورِ

مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ // مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ

2.2. Söz Sanatları

Edebi sanatlar olarak da ifade edilen söz sanatları, anlatılmak istenen şeyleri kelimelerin düz anlamının dışına çıkarak ifade etmektir (İbn Arabşâh, 2001, s. 1/73). İbn Arabşâh, *Zaman Dönen Bir Dolaptır* şiirinde birçok söz sanatı kullanmıştır. Bunlardan öne çıkanları şunlardır:

2.2.1. Tıbak/Tezat: Birbirine karşıt iki öğenin bir sözde, bir dizede veya beyitte bir araya getirilmesi anlamında bir bedî' terimidir (İbn Arabşâh, 2001, s. 2/368; Çögenli, 2012, s. 110; Durmuş, 2012, s. 41/58). Bu sanatın olması, diğer sanatlara nazaran şiirin daha fazla düşünsel ve derin mesajlar içerdiğini gösterir. Okuyucuyu biraz daha derin düşünmeye ve unsurlar arasında ilişkiler kurmaya sevk eder. Şiir detaylıca incelendiğinde zıtlıklar üzerine bina edildiği görülecektir. Denilebilir ki şiirin bütün beyitlerinde bu söz sanatı bulunmaktadır. Örnek:

السور-الشور؛ نار-نور؛ عدل-جور؛ شكور-كفور؛ فسيح-ضيق؛ قصور-قبور؛ سكنوا-حركوا؛
الكرامة-المذلة؛ فوق-تحت...

Yukarıdaki örneklerde sevinç ve kötülük, ateş ve nur, adalet ve zulüm, şükür ve küfür, genişlik ve darlık, sükûnet ve hareket, yücelik ve düşüklük, üst ve alt gibi kelimeler arasındaki zıtlık bariz bir şekilde görünmektedir.

2.2.2. Teşbih: Bir şeyi bir şeye benzetmektir (İbn Arabşâh, 2001, s. 2/126; Çögenli, 2012, s. 73). Teşbihte benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatı olarak dört temel unsur vardır (Aktaş, 2002, s. 9). Şiir, bir bütün olarak incelendiğinde insanların yükseliş ve düşüşleri ile doğanın ve evrenin döngüsellığı birbirine benzetilmiştir. Şiir, parça parça incelendiğinde ise teşbih sanatının birçok yerde kullanıldığı görülmektedir. Mesela, zaman dolaba benzetilmiştir. Örnek:

الدَّهْرُ دَوْلَابٌ يَدُورُ

Burada görüldüğü gibi "dehr/zaman" ve "dolab"a benzetilmiştir. Teşbih-i beliğ ile zamanın devamlı hareket eden, dönüp dolaşan, akıcı olan, kararsız ve acımasız olan yönlerine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte şiirde teşbih sanatının işlendiği yerlerden bazıları şunlardır:

مثل الشخصوص بلا شعور؛ وتكالباو شبه النمور؛ وتناجزوا الضرب المصور؛ وتناقروا نقر النسور؛ كالصقر
في دقل الطيور...

2.2.3. Cinas: Anlamları farklı, yazılış ve söylenişleri aynı veya kısmen benzer olan iki veya daha fazla kelimenin bir arada kullanılmasıdır (İbn Arabşâh, 2001, s. 2/461; Çögenli, 2012, s. 96). Örnek:

أَوْ أَنْ مَا نَالُوهُ مِنْ ... دُنْيَا يَغُورُ وَلَا يَغُورُ

Veyahut dünyadan nasiplendikleri şeylerin, kaynayıp taşan ancak nihayetinde bir eseri kalmayan beyhude bir parıltı olduğunu...

"یغور" (çoşar) ve "یغور" (batar) sadece ilk harfte farklılık bulunduğu ve diğer harfler aynı olduğu için cinas sanatına örnektir. Ancak nakıs cinas türüne girmektedir.

كَأَنَّا عِظَامًا فِي الصُّدُورِ ... وَهُمْ صُدُورٌ فِي الْبُدُورِ

Onlar (hayattayken) sinelerde azamet sahibiydiler, şimdi ise kabirlerin başköşesindeler.

"الصدور" (göğüsler) ve "البدور" (dolunay; kabir) kelimelerinde üç harf aynı, sadece bir harfte farklılık olduğu için nakıs cinas örneğidir.

ضَحِكَ الرَّيْمَانُ بِتَعْرِهِ ... لَهُمْ وَقَدْ مَلَكُوا الثُّغُورَ

Zaman açık dişlerini gösterircesine kendilerine güldü, ki onlar sınırlara hâkimdiler.

“بشعره” (ağız) ve “الثغور” (sınırlar) bu örnekte de kelimeler çok benzer görünmektedir. Ancak hem anlam hem de harflerde farklılık olduğu için cinas sanatına örnektir.

2.2.4. İstiare: Kelime anlamı birinden ödünç bir şey almaktır. Bir kelimenin gerçek anlamını başka bir anlamda kullanmaya denir. Başka bir deyişle istiare sanatı, bir kavramı veya durumu doğrudan değil, başka bir kavram veya durumu kullanarak dolaylı bir şekilde ifade etmektir (İbn Arabşâh, 2001, s. 2/236; Çögenli, 2012, s. 84). Bu hem bir mecaz hem de benzetme sanatıdır. Aynı zamanda teşbihde olduğu gibi istiaredede de 4 unsur vardır. (Aktaş, 2002, s. 16; Değirmençay, 2014, s. 167) Örnek:

الدَّهْرُ دَوْلَابٌ يَدُورُ ... فِيهِ السُّرُورُ مَعَ الشُّرُورِ

Zaman dönen bir dolaptır, içinde mutluluk ve kederle birlikte

Bu mısradaki geçen ve şiire de adını veren “dolap” kelimesi, zamanı ifade etmek için kullanılmıştır. Zamanın sürekli değişen ve dönen yapısı, dolap metaforuyla anlatılarak daha cazip hale getirilmiştir.

انْقَضَ فِيهِمْ صَرْفُهُ ... كَالصَّغْرِ فِي دَفْلِ الطُّيُورِ

Zaman onlara saldırdı, kuşların arasındaki şahin gibi

Burada “şahin” kelimesi, zamanın ani ve güçlü değişimlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Eskiden beri “şahin” kelimesi güçlülüğü ve ani saldırıyı temsil ederken, “kuşlar” daha zayıf ve savunmasız varlıkları temsil etmektedir.

طَحَنَ الرَّذَى تِلْكَ الْعِظَا ... مِ وَفَتَّ هَاتِيكَ الصُّدُورِ

Ölüm o kemikleri öğüttü, o göğüsleri parçaladı

Bu mısradaki “ölüm” ve “öğütmek” kavramları, ölümün acımasız etkisini vurgulamak için kullanılmıştır. Bu örneklerde görüldüğü gibi istiare

sanatı, kavramların dolaylı yoldan anlatılmasıyla şiirin anlam derinliğini artırmıştır.

2.3. Dil ve Üslup

Şiir, klasik Arapça üslubu ile yazılmıştır. Edebî açıdan zengin olup çok sayıda söz sanatı içermektedir. Şiir, klasik tarzla beraber teşbih, mecaz ve istiare gibi sanatlarla donatılmıştır. Şiirde öğretici unsurlar bulunmakta olup bu yönüyle didaktiktir. İbn Arabşâh, şiirinde ağır ve süslü bir üslup kullandığı halde şiiri anlaşılır ve sade olup girift ve okuyucuyu zorlayacak ifadelerden kaçınılmıştır. Şair, şiirinde tahkiye anlatım tarzını benimseyerek zamanın değişkenliğini ve hayatın geçiciliğini gözler önüne sermiştir. Şair, bu şiirinde çaresizlik, hüznün, ibret alma, derin düşünceyi ön plana çıkarmış ve insanları hayatın geçiciliği ve ölüm hususunda düşünmeye davet etmiştir.

3. Muhteva

İbn Arabşâh'ın söz konusu şiiri, sanatsal içerik olarak oldukça zengindir. Şair, bu şiirini XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarında yaşamış olan ünlü Türk-Moğol hükümdarı Timur'un (Timurlenk) ölümü üzerine yazmıştır. Bir mersiye örneği olan şiirde, Timur'un fetihleri, zalimlikleri ve son olarak da ölümü ele alınmıştır. İbn Arabşâh, Timur'un zulmünden ve yıkımından bahsederken, aynı zamanda onun ölümünden sonra yaşanan olayları ve sonuçlarını da ele almış; adeta ölümlü bir insanın böyle bir zalimliği yapmaması gerektiğini ifade etmiştir.

İbn Arabşâh, farklı alanlarda eserler vermiş, farklı milletlerden devlet adamlarıyla kurduğu samimi ilişkilerden dolayı siyaset alanında da öne çıkmıştır. Haliyle İbn Arabşâh, bu tecrübesini eserlerine yansıtmıştır. Şiirin içeriğine baktığımızda aslında bu şiirinde, yazdığı eserlerin bir özetini görmek mümkündür. Şiirde, hayatın iniş ve çıkışları, insanların güç ve kudret sahibi olduklarında bile nasıl bir anda her şeyin tersine dönebileceği anlatmıştır. Aynı zamanda şiir, zamanın ve hayatın

geçiciliği ve ölümün kaçınılmazlığını dile getirmiştir. Şair, insanın yükseliş ve düşüşlerini, kaderin değişkenliğini ve hayatın fani olduğunu farkı imgelerle anlatmıştır. Bu imgeler, şiirin temalarını ve mesajlarını derinleştirmiş ve okuyucunun zihninde daha güçlü bir etki bırakmıştır. Şiirin işlediği ana temalar ise şöyle sıralanabilir:

3.1. Zamanın Değişkenliği ve Döngüselligi

الدَّهْرُ دَوْلَابٌ يَدُورُ ... فِيهِ السُّرُورُ مَعَ الشُّرُورِ

Zaman dönen bir dolaptır, içinde mutluluk ve kederle birlikte

Dehr olarak adlandırılan zaman mefhumu, tarih boyunca insanoğlunun gizemini çözemediği şeylerden biridir. Zaman nedir? Sorusuna hiçbir zaman mukni bir cevap verilemediği gibi bu konuda birçok eser kaleme alınmış ve bu eserlerde zamanın insana musallat olan büyük bir musibet olduğu vurgusu öne çıkmıştır (Ebû Gudde, 2006). Gerçek şu ki İbn Arabşâh, bütün eserlerinde zamanın ve feleğin acımasızlığına vurgu yapmaktadır. Mesela;

مَا الدَّهْرُ إِلَّا سَاعَةٌ وَتَنْقِضِي ... وَالْمَرْءُ فِيهَا حَارِبٌ أَوْ نَادِمٌ

Zaman sadece bir andır ve geçer, insan ise onda ya kararlı veya pişmandır (İbn Arabşâh, 1868, s. 84).

Başka bir yerde ise şöyle söylemektedir:

وَمَا الدَّهْرُ إِلَّا سَلَمٌ فَيَقْدَرُ مَا ... يَكُونُ صُعُودُ الْمَرْءِ هُبُوطُهُ
وَهَيْهَاتَ مَا فِيهِ نُزُولٌ وَإِنَّمَا ... شُرُوطُ الَّذِي يَرْقَى إِلَيْهِ سُمُوطُهُ
فَمَنْ صَارَ أَعْلَى كَانَ أَوْفَى كَهَشْمًا ... وَفَاءً بِمَا قَامَتْ عَلَيْهِ شُرُوطُهُ

Zaman bir yere kadar merdivendir, kişinin yükselişi düşüşünü sağlar

Heyhat ki onda sadece düşüş yok, çöküşe yol açan koşullar barındırmakta

Yükseğe ulaşan kişi harap olmaya layık olur, şartlarını yerine getirmenin bir vefası olarak (İbn Arabşâh, 1868, s. 164).

İbn Arabşâh'ın eserlerinde zamanın vefasızlığı ile ilgili anekdotlar pek çoktur. Özellikle de *'Acâibu'l-Makdûr* adlı eserinde bu konudaki şiirler oldukça fazladır. Muhtemelen bu eserin yazımı hayatının ihtiyarlık dönemine denk geldiği için zamanın acımasızlığı, geçiciliği ve geçmişe öykünme vurgu yapılmıştır.

İbn Arabşâh, şiirine zamanın “bir dolap” gibi sürekli döndüğünü, bu dönüş sırasında hem mutluluk hem de üzüntü getirdiğini ifade etmekle başlamış ve hayatı boyunca insanoğlunun mutluluk ve üzüntü (şakî-saîd) arasında gidip geldiğini dile getirmiştir:

الدَّهْرُ دَوْلَابٌ يَدُورُ ... فِيهِ السُّرُورُ مَعَ الشُّرُورِ

Zaman dönen bir dolaptır, içinde mutluluk ve kederle birlikte

Şiir, “dolap” imgesi ile başlamaktadır. Arapça metinde الدهر دولا ب يدور mısraında geçen bu ifade, “zaman bir çark gibi döner” anlamına gelmektedir. Burada “dolap” (çark) imajı, zamanın devamlı döndüğünü ve sabit kalmadığını simgeler. Bu açıdan zaman, dolap gibi döner durur. Birilerini içine alır, birilerini bırakır. Dönme dolaplar yeni olsa da benzeri çaklar eski dönemlerde farklı alanlarda görülmektedir. Daha çok tarımda, gök bilimlerinde ve teknik icatlarda bu türden şeyler karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan klasik şiirlerde de dolap ve çark ifadeleri geçer. Bu tür çarklar devamlı dönüp dolaştığı için aldatmayı da beraberinde getirir. Bu açıdan dolap ve çark hile anlamını da kazanmıştır. Felek çarkı gibi ifadeler vardır. Feleklerin ve gökteki yıldızların hareketlerinde ve devirlerinde kadere taalluk eden değişimlerden de bahsedilir (Pala, 2009, s. 124, 149, 150). Modern haliyle daire şeklinde olduğu için, en alttakinin en üste çıktığı ve en üsttekinin en alta geldiği bir oyun aleti olduğu için zaman için uygun bir benzetme aletidir.

3.2. Hayatın Geçiciliği ve Faniliği

Dünya hayatı iniş ve çıkışlarla doludur. Şiirde bu tema işlenmektedir. İnsanın, toplumların ve medeniyetlerin bir anda yükselebileceği gibi bir anda yok olabileceği düşüncesi, şiirin genelinde işlenmektedir. Şiirde en

yüksek mevkiye olan birinin, bir anda en aşağı mertebelere düşebileceği ifade edilmektedir. Bu imge, insan hayatındaki hızlı ve ani değişimleri gösterir. Örnek:

بَيْنَا الْفَتَىٰ فَوْقَ السَّمَاءِ ... وَإِذَا بِهِ تَحْتَ الصُّحُورِ

Yiğit kişi göğün üstündeyken, bir de kayaların altında olduğunu görürsün.

Bu beyitte, insanların en yüksek mertebedeysen, bir anda en aşağıda olabileceklerini anlatmaktadır. Zaman, klasik edebiyatta çoğu yerde felek anlamında kullanılır. Feleğin sıfatları, zamana da uyar. İşte zaman da felek gibi kişiyi en yüksekte iken en dibe kadar düşürebilir. Kandırıcı ve oyun kurucudur.

Aynı şekilde başka bir beyitte şair dünya hayatındaki görkemin sürekli olmadığını “her kemalin bir zevalinin olduğunu” şöyle dile getirmektedir:

بَيْنَا هُمْ فِي عَزَاهُمْ ... وَالذَّهْرُ مَكَّارٌ غَبُورٌ

Onlar parlak dönemlerindeysen, zaman ise aldatma ve kıskançlığındadır.

Bu beyitte de şair, insanların en görkemli zamanlarında bile zamanın onları nasıl aldattığını, düşürdüğünü ve aleyhlerine çalıştığını ifade etmektedir. Şairin sık sık müracaat ettiği bu imgenin, zaferlerin ve parlak dönemlerin geçiciliğini ve yanlıtlılığını simgelediğini görüyoruz.

Şair, şiirinde yer yer hikmetli sözlerle dünyanın faniliği ile güç ve kudretin geçiciliğine vurgu yapmaktadır. Sık sık geçmişe atıfta bulunarak *nerede o güçlü ve kudretli kişiler? Nerede o servet sahipleri?* gibi dizelerle okuyucuyu düşünmeye ve ibret almaya sevk etmekte; mutlu bir sona ulaşmak için dünya hayatını olması gerektiği gibi değerlendirmek gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin;

دُنْيَاكَ جِسْرٌ فَأَعْتَبِرْ ... وَاحْرَظْ عَلَى زَادِ الْعُبُورِ

Dünyanın bir köprüdür ibret al bundan, bu köprüden geçmek için çaba göster

Görüldüğü gibi dünya bir köprüye benzetilmiş, insanın bu köprüye, karşı tarafa geçmek için geldiğini, dolayısıyla köprüde sefer halinde iken

ihtiyaç duyabileceği erzağı ve ihtiyaçları temin etmesi gerektiğini ifade eder ve dünyanın geçiciliği konusunda insanı düşünmeye çağırır.

3.3. Güç ve İktidarın Geçiciliği

Genel olarak şiir güçlü ve kudretli kişilerin bile zamanla zayıflayıp yok olduğunu, iktidarın yanılıcı olduğunu ifade etmektedir. Güneş gibi büyük nice varlıkların takdir edilmiş acı sondan kaçışı mümkün değildir.

كَمْ مِنْ شَمْسٍ فِي سَمَاءٍ ... فَلَكُ الْعَلَاءِ لَهَا يَدُور

Gökte nice güneş vardır ki, etrafında yüksek felekler dönmektedir

Zalimlere karşı mazlumları ayakta tutan şeylerin başında ilahi adalet ve ahiret inancı gelmektedir. İlahi adalet ve ahiret inancına sahip olan mazlum kişi, durumun geçiciliğine ve adaletin er ya da geç tecelli edeceğine dair olan inanç gereği, var olan olumsuzluklara sabreder. Zira zalimlerin cezalarını, mazlumların ise mükâfatlarını alacağı büyük bir mahkeme (mahkeme-i kübra) bulunmakta ve bu mahkeme ise ahirette tecelli etmektedir. Şair, şiirinde bu yöndeki inancını birçok yerde vurgulamaktadır. Mesela başka bir beyitte şair, dünyanın geçiciliğini ve buna karşılık yapılması gereken şeyi şöyle dile getirmektedir:

وَاطْمَحْ إِلَى اللَّبِّ الْهَيِّ ... فَجَمِيعُ مَا فِيهَا فَشُور

Sen tatlı özü talep et, zira dünyadaki her şey kabuktan ibarettir.

Yukarıdaki beyitte dünyanın geçici olduğu ve asıl önemli olanın ahiret olduğu ifade edilmektedir. Şiirde sık sık İlahi adalet imgesine vurgu yapılmaktadır, bu ise dünyadaki adaletsizliklerin ahirette düzeleceğini simgeler. Şair, bu imgeler vasıtasıyla zamanın geçiciliği, hayatın belirsizliği, ölümün kaçınılmazlığı, hedef alınması gereken şeyin zahiren cazip dünyevi şeyler olmadığını, bunların birer kabuk mesabesinde olduğunu ve asıl güzel ve baki hedefler için çalışılması gerektiği gibi konuları işlemektedir.

Şiirde sulta/iktidar güneş ve parlaklığa benzetilmiştir. Yüksek mertebelerde parlayan birçok güneşten bahsedilir. Bu imge, gücü ve iktidarı göstermekte ve aynı zamanda bu şaşaa ve parlıtının zamanla kaybolabileceğini ifade etmektedir.

3.4. Ölüm ve Eşitlik

Şairin bu şiirinde öne çıkan konulardan biri de kaderciliktir. Zamanın yaptıkları karşısında yapacak bir şeyin olmaması bir boyun eğmedir. Ölüm herkes için kaçınılmaz bir sondur ve kimse bundan kaçamaz, bununla birlikte ölüm karşısında herkes eşittir. Aşağıdaki beyitte şair, ölüm ve kaderin herkes için geçerli olduğunu şöyle ifade etmektedir:

أَمْسَوْا وَكُلُّ مِنْهُمْ ... كَاللَّحْمِ يُلْقَى لِلصُّفُورِ
لَا مَلِكَ رَدَّ يَدَ الرَّدَى ... عَنْهُمْ وَلَا مُلْكَ وَدُورِ

Hepsi akşamladı, şahin kuşlarına atılan kuşlar gibi

Ölümün elini onlardan kaldıran bir melik olmamıştır, mülkleri ve vatanları da

Yukarıdaki beyitlerde ölümün kaçınılmaz olduğu ve hiçbir kralın bu kaderden kaçamayacağı ifade edilir. Ölüm imgesi, hayatın bir gün sona ereceğini ve herkesin kaçamayacağı bir kaderinin olduğunu simgeler.

3.5. Zayıflık ve Yıkım

İbn Arabşâh bu şiirini genelde Moğolların özelde ise Timur'un İslam âlemindeki yıkımlarını dile getirmek için söylemiştir. Şiirde Timur'un yaptıklarına karşılık öfke, özlem ve mutluluk bir arada dillendirilmiştir. Dolayısıyla Timur'un fetihleri ve yarattığı yıkım ön plandadır. Bu imge, zalimlik ve güç kullanımı ile gelen yıkımı ve zayıflığı simgelemektedir. Örnek:

فَاجْتَاخَ كُلَّ الْخَلْقِ مِنْ ... عَرَبٍ وَمِنْ عَجَمٍ وَأُورِ

Bütün insanlara saldırdı, Arap, Acem ve Lurlara

3.6. Ateş ve Yıkım

Timur'un İslam âleminde yaptığı zulümlerin haddi ve hesabı yoktur. İşgal ettiği yerlerdeki insanlara yaptırdığı işkenceler akla ve hayale sığmaz niteliktedir. Bu mezalimin bir kısmını bizzat İbn Arabşâh 'Acâibu'l-Makdûr'unda kayıt altına almıştır. Aşağıdaki beyitte buna dair bir bilgi verilmektedir:

فَأَبَاحَ إِهْرَاقَ الدِّمَاءِ ... مِنْ كُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

Kanlarının dökülmesini mübah kıldı, bütün sabreden ve şükredenlerin

Bu beyitte Timur tarafından kan dökmenin ve yıkımın serbest bırakıldığı ve hatta teşvik edildiği anlatılmaktadır. Beyitte geçen إهراق *dökmek* kelimesi إهراق *yakmak* kelimesine benzemektedir. Bu ise ateş imgesini, yıkım ve felaketi simgelemektedir.

3.7. Hüzün ve Gözyaşı

Şiire hâkim olan imgelerden biri de yas imgesidir. Yas, gidenlerin peşinden üzölmek ve ağlamaktır. Aşağıdaki beyitte buna dair bilgi verilmiştir:

مَنْ شَقَّ حُزْنَاً جَيِّبَهُ ... وَلَمُقَدِّهِمْ دَقَّ الصُّدُورِ

*Hüznünden elbisesini paralayan ve kaybına karşılık göğsünü döven kişi/ler
(vardır)*

Arap şiirinde, sevdiklerini kaybedenlerin yas tutması ve gözyaşı dökmesine dair birçok örnek vardır. Hatta Arap edebiyatında bu konuda müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bu tür şiirlerdeki hüznün ve gözyaşı imgesi, kayıp ve yas duygusunu simgelemektedir.

3.8. Zulüm ve Yok Oluş

Denilebilir ki bu kasidenin “şah beyitleri” veya “beytu'l-kasidleri” aşağıda verilen beyitlerdir. Zira İbn Arabşâh bu uzun kasideyi her ne

kadar Timur'un ölümü üzerine söylemişse de burada genelde Moğollar ve Timurluların özelde ise Timur ve Cengiz Han'ın İslam âlemindeki yıkımlarına dikkat çekmiştir. Timur için söylediklerine örnek:

لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ دَهْرُهُمْ ... شَيْئاً سِوَى ذِكْرِ يَدُورِ
نَاهِيكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً ... كَالْأَبْحَرِ الظَّلْمَا تَمُورِ
الأَعْرَجِ الدَّجَالِ مَنْ ... فَصَمَّ الجَمَاحِمَ وَالظُّهُورِ

Zamanları onlardan bir şey bırakmadı, ortalıkta dönen bir hatıradan başka

Onlardan geriye bir fitne kaldı; Timur, dalgalanan azgın denizler gibi

O topal Deccal, kafaları ve sırtları kırıp geçen.

İbn Arabşâh Timur'un yaptıklarını uzun uzadıya anlatılırken onun zulümde atası Cengiz Han'ın yolundan gittiğine işaret etmekte ve aşağıdaki beyitleri söylemektedir:

وَسَعَى عَلَى إِطْفَاءِ نُورِ ... اللهُ وَالِدَيْنِ الطُّهُورِ
بُفْرُوعِ جَنْكِيْزِ خَانَ ذَا ... لَكَ الظَّالِمِ النَّحْسِ الكُفُورِ

Allah'ın nurunu söndürmeye çalıştı ve temiz dinini (ortadan kaldırmaya)

Cengiz Han'ın torunlarıyla birlikte, o zalim, uğursuz kafirin.

İbn Arabşâh, farklı eserlerinde Moğolların zulmünden bahsederken bu devletin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Cengiz Han'ın İslam âlemine yaşattıklarına da değinmektedir. Bu şiirinde İbn Arabşâh tekrar Cengiz Han'ı Timur'la birlikte anarak aşağıdaki beyitleri söylemektedir:

وَاسْتَأْسَرُوا آلَ النَّبِيِّ ... الْمُصْطَفَى الطُّهُرِ الطُّهُورِ
بَاعُوهُمْ مِنْ مُشْرِكِي ... الأَتْرَاكِ فِي أَفْصَى الكُفُورِ
وَكَذَلِكَ وَاحِدٌ أَمِيهِ ... مِنْ كُلِّ مَقْلَاتِ نُذُورِ
وَجَرُّوا عَلَى هَدْيِي الجُرَّاءِ ... نِيْمِ وَاسْتَمَرَّ هُمْ مُرُورِ

İbn Arabşâh'ın "Zaman Döner Bir Dolaptır" Adlı Şiirinde Öne Çıkan Bazı Temalar

مَا بَيْنَ إِيرَانَ وَتُو ... رَانَ الْبِلَادِ هُمْ عُيُور

Tertemiz ailesini Muhammed Mustafa'nın, teslim aldılar onları

Küfrün en aşırısında bulunan putperest Türklere sattılar

İşte annesi bir olan (o grup), her türlü adak getiren kızgın tavadan

Bu cürüm üzerine yürüdüler ve bu yürüyüş devam etti onlar için uzun süre.

İran ve Turan ülkeleri arasında, onların geçişleri vardır sürekli.

Yukarıdaki beyitlerde Timurlular ile Moğolların İslam âleminde hedef gözetmeksizin yapmış oldukları zulümlere değinilmiş ve bu zulümlerin âl-i beyte dahi yapıldığına vurgu yapılmıştır.

Sonuç

İbn Arabşâh, XIV. yüzyılda yaşamış çok yönlü bir âlimdir. Çocuk yaşta ailesiyle birlikte Dimaşk'tan ayrılarak Semerkant'a gitmiş ve burada iyi bir eğitim görmüştür. Hayatının gençlik ve orta yaş dönemini Orta Asya'nın ilim merkezlerinde geçiren İbn Arabşâh, burada farklı çevrelerle irtibat kurmuş, dil, siyaset ve askeri alanda hatırı sayılır bir ün elde etmiştir. Orta Asya'da iken uzun bir dönem Timur'un ordusunda çalışan İbn Arabşâh, daha sonra Osmanlı padişahı Sultan I. Mehmed Çelebi döneminde Harezm'den ayrılarak Edirne'ye gelmiş, divan kâtibi olmuş, Sultan'ın çocuklarına hocalık yapmış ve burada yaklaşık on yıl kalmıştır. İbn Arabşâh bu dönemde Arapça ve Farsçadan birçok eser Türkçeye tercüme etmiştir. Onun tercüme eserleri günümüzde dahi dikkatleri müciptir. İbn Arabşâh, I. Çelebi Mehmed'in ölümünden sonra Edirne'den Dimaşk'a gitmiş burada inzivaya çekilmiştir. Dimaşk inzivasından sonra 832/1428 yılında Mekke'ye giden İbn Arabşâh, buradan da 840/1437 yılında Kahire'ye gitmiş, Memluk sultanı, Sultan el-Melik'uz-Zahir Çakmak'ın himayesine girmiş ve burada vefat etmiştir.

İbn Arabşâh, farklı alanlarda bir dizi eser kaleme almıştır. Türkçe ve Arapça yazdığı eserler tarih boyunca dikkatleri üzerine çekmiştir.

Bunlardan; *'Acâibu'l-Makdûr fî Nevâibi't-Teymûr, Fâkîhetu'l-Hulefâ ve Mufâkehetu'z-Zurefâ, Gurretu's-Siyer fî Duveli't-Turk ve't-Tatar, Hikâyât fî Etrâk, Tercume-i Tefsir-i Ebi'l-Leyl, Tercumânu'l-Mutercem bi-Muntehi'l-Ereb fî Lugati't-Turk ve'l-Acem ve'l-'Arab* adlı eserler muhtevaları açısından büyük önem arz etmektedir.

İbn Arabşâh'ın *'Acâibu'l-Makdûr fî Nevâibi't-Teymûr* adlı eseri bir tarihi roman niteliğindedir. Timur dönemi olaylarını panoramik bir şekilde okuyucuya sunan bu eser üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. İbn Arabşâh'ın diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserde de birçok şiir bulunmaktadır. Kahir ekseriyeti İbn Arabşâh'a ait olan bu şiirlerin içerisinde *ed-Dehru Dûlâbun Yedûr/Zaman Dönen Bir Dolaptır* şiiri, hacim, biçim ve muhteva yönünden diğerlerinden farklıdır. Bu şiirde zamanın sürekli değişen ve dönen bir durumda olduğu vurgulanmış ve bu şekliyle “zaman, dönen bir dolaba” benzetilmiştir. Zengin imgeleri barındıran bu şiirde insanın mutluluk ve üzüntü arasında gidip geldiği dile getirilmiştir. Ayrıca şair, şiirinde hayatın geçiciliğini, dünyadaki mal ve mülkün yanlıcı olduğunu ve ölümün herkes için kaçınılmaz bir son olduğunu vurgulamış, İlahi adaletin er ya da geç tecelli edeceği ve herkesin bu dünyada yaptıklarından sorumlu tutulacağı mesajı üzerinde durmuştur. Bununla birlikte şiirde hüznün, ibret almaya teşvik ve derin düşüncenin ön planda olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aktaş, H. (2002). *Edebî Sanatlar, Çizgi Kitabevi*.
- Çögenli, M. S. (2012). *Ayet ve Hadis Örneklî Belâgat*. Eser Ofset Matbaa.
- Değirmençay, V. (2014). *Fünûn-i Belâgat ve Sınâât-ı Edebî*. Aktif Yayınevi.
- Durmuş, İ. (2012). Tezat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 41, s. 58-60). TDV Yayınları.
- Ebû Gudde, A. (2006). *İslam Alimlerinin Gözüyle Zamanın Kıymeti*. Rağbet Yayınları.
- Ferrûh, Ö. (1989). *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.

İbn Arabşâh'ın "Zaman Döner Bir Dolaptır" Adlı Şiirinde Öne Çıkan Bazı Temalar

- Gemi, A. (2019). *Siyasetname: İbn Arabşâh'ın Fâkîhetu'l-Hulefâ Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*. İlahiyat Yayınları.
- Gemi, A. (2020). Bir Edebiyatçı Olarak İbn Arabşâh. Serdar Öztürk (Ed.). *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Teori ve Araştırmalar II* içinde (Cilt. 4, s. 285-306). Gece Kitaplığı.
- H. Hüsnü: İbn Arabşâh. (1935). *Türkiyât Mecmuası* içinde (Cilt: 3, s. 157-183). Türkiye.
- İbn Arabşâh, Ş. (1868). *'Acâibu'l-Makdûr fî Ahbâri Timûr*. Vâdî Nil Yayınları.
- İbn Arabşâh, Ş. (2001). *Fâkîhetu'l-Hulefâ ve Mufâkehetu'z-Zurefâ*. (Eymen Abdulcabir el-Buhayri, thk.). Dâru'l-âfaki'l-Arabiyye.
- İbn Arabşâh, Ş. (2012). *'Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*. (D. Ahsen Batur, Çev.). Selenge Yayınları.
- İbn Arabşâh, İ. (2001). *el-Atval*. Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- İbn Tağriberdî, Y. (1984). *el-Menhelu's-Sâfi ve'l-Mustevfi Ba'de'l-Vâfi*. (Muhammed Muhammed Emin vd., thk.). el-Mektebu'l-mensûbeti'l-hamme li'l-kuttâb.
- İbnu'l-İmâd, Ş. (1993). *Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri Men Zehab*. thk. Abdulkadir Arnavut-Mahmut Arnavut. Dâru İbni Kesîr.
- Kafesoğlu, İ: İbn Arabşâh. (2001). *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 5/2, s. 698). Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri.
- el-Makrizî, A. (2009). *Dureru'l-'ukûdi'l-ferîde fî terâcimi'l-a'yâni'l-mufide*. (Muhammed Osman, thk.). Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları.
- es-Sehâvî, M. (2005). *Kitâbu't-Teberî'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sulûk*. (Lebîbe İbrahim Mustafa-Necvâ Mustafa Kâmil, thk.). Matba'âtu Dâri'l-kutubi'l-vesâiki'l-kavmiyye.
- es-Suyûtî, C. (?). *Nazmu'l-'Ukyân fî A'yâni'l-A'yân*. el-Mektebetu'l-İlmîyye.
- eş-Şevkânî, M. (?). *el-Bedru't-Tâlî' bi Mehâsin-i Men Ba'de'l-Karnî's-Sabi'*. Dâru'l-kitabi'l-İslâmî.
- Toprak, M. F. (2004). Mersiye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 29, s. 215-217). TDV Yayınları.

Yazar, S. (2022). Tercüme-i Câmî' u'l-Hikâyât (İbn Arabşâh). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. [Http://tees.yesevi.edu.tr/Madde-Detay/Tercume-I-Cami-U-L-Hikayat-Ibn-Arabsah](http://tees.yesevi.edu.tr/Madde-Detay/Tercume-I-Cami-U-L-Hikayat-Ibn-Arabsah), Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2024.

Yuvalı, A. (1999). İbn Arabşâh, Şehâbeddîn. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt. 19, s. 314-315). TDV Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: The main purpose of this study is to examine the qasida titled *al-Dahru Dûlabun Yadur* (Time is a Turning Wheel) in terms of theme, structure, and literature. This poem was written by Ibn Arabshah, a famous scholar, historian, and writer of the Islamic world who lived in the late 14th and early 15th centuries, upon the death of the famous Turco-Mongol ruler Timur. Although Ibn Arabshah is known worldwide as a historian, his command of language, power of eloquence, and literary works clearly show that he was also a master writer. Being exiled to Samarkand with his family at a young age and witnessing the Timurid period and its cruelties firsthand allowed him to express both the turbulent political atmosphere of the time and his philosophical and religious thoughts on the changing nature of time. This study aims to reveal Ibn Arabshah's harsh criticisms of Timur, his emphasis on the temporary nature of time and power, and the main images used in the poem. Additionally, by providing comprehensive information about the author's life, education, and works, the study attempts to determine the unique place of the poem in classical Arabic poetry through its literary structure and figures of speech.

Method: Text analysis and thematic examination methods were used together in the research. The study focuses on the 110-verse long qasida found in Ibn Arabshah's work *Aja'ib al-Maqdur fi Akhbar Timur*. In the analysis of the poem, structural features such as meter, rhyme, and verse form were handled first, followed by an evaluation of language and style characteristics. The qasida was examined under categories such as the changing nature of time, the transience of life, the temporary nature of power, equality in the face of death, and divine justice. Literary devices used in the poem, such as metaphor, simile, antithesis, and pun, were analyzed to show the meaning and artistic depth of the text. Furthermore, Ibn Arabshah's biography and literary personality were evaluated in light of primary sources of the period and contemporary academic studies.

Findings: As a result of detailed examinations, it was determined that Ibn Arabshah's qasida *Time is a Turning Wheel* differs significantly from the elegy (mersiye) genre in classical Arabic literature. While traditional elegies express deep sadness or praise after a person's death, in this poem, Timur's death is presented as a cause for relief, peace, and great happiness, and the deceased is subjected to severe criticism. In the poem, time is described with the image of a "wheel/turning wheel" that never stays still, emphasizing the fact that even the most powerful and cruel rulers are helpless against this divine cycle. In the poem, Timur is mentioned with harsh labels such as "lame antichrist," "troublemaker," "ignorant," and "cruel," expressing the great destruction, bloodshed, and oppression he caused in the Islamic world. From a literary perspective, it was observed that the poem uses a narrative style based especially on contrasts. The poet's emphasis that the world is like a temporary "bridge" and the luxury of life is like an empty "shell," while the real essence is spiritual core, good deeds, and preparation for the afterlife, draws significant attention.

Conclusion and Discussion: The findings obtained from the research show that Ibn Arabshah was not only a historian but also a master writer who fully mastered the language, eloquence, and poetry of his time. The qasida *Time is a Turning Wheel* serves as both a historical document and presents a thought-provoking scene to the reader. The harsh criticisms the poet directed at Timur are a manifestation not only of personal victimhood or hostility but also of a search for universal justice and an effort to be the voice of the oppressed. Themes such as the "unfaithfulness of time" and the "wheel of fortune" are universal images of classical literature, but they are impressively presented through historical events by Ibn Arabshah's pen. In conclusion, this study has shown that Ibn Arabshah's literary legacy and poetic side should be evaluated from a wider perspective. The images, themes, and stylistic features in the poem provide extremely valuable data for understanding the perspective, political perception, and literary characteristics of the period. It is believed that such studies will contribute to a better understanding of versatile scholars like Ibn Arabshah and help them receive the value they deserve.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, XIV. yüzyılın sonu ve XV. yüzyılın başında yaşamış olan, İslam dünyasının yetiştirdiği önemli âlim, tarihçi ve edebiyatçılardan biri kabul edilen İbn Arabşâh'ın, ünlü Türk-Moğol hükümdarı

Timur'un ölümü üzerine kaleme aldığı *ed-Dehru Dûlâbun Yedûr* (Zaman Dönen Bir Dolaptır) adlı kasidesini tematik, yapısal ve edebi açıdan derinlemesine incelemektir. İbn Arabşâh, tarihçi kimliğiyle dünya çapında tanınmış olsa da eserlerindeki dil hakimiyeti ve belagat gücü ve edebiyat alanında kaleme aldığı eserlerle onun usta bir edebiyatçı olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır. Küçük yaşlarda ailesiyle birlikte Semerkant'a sürülmesi ile birlikte Timur dönemine bizzat şahitlik etmesi ve bu süreçte yaşanan zulümleri yakından gözlemlemiş olması bir müellif olarak, bu kasidesinde hem dönemin çalkantılı siyasi atmosferini hem de zamanın değişkenliği üzerine kurulu felsefi ve dini düşüncelerini dile getirmesine vesile olmuştur. Çalışma, İbn Arabşâh'ın bu şiiri aracılığıyla Timur'a yönelik sert eleştirilerini, zamanın ve iktidarın geçiciliğine dair yaptığı vurguları ve şiirde kullanılan temel imgeleri gün yüzüne çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca, müellifin hayatı, eğitimi ve eserleri hakkında kapsamlı bilgi verilerek, şiirin edebi yapısı ve içerdiği söz sanatları üzerinden klasik Arap şiirindeki özgün yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yöntem: Araştırmada metin analizi ve tematik inceleme yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Çalışmada İbn Arabşâh'ın '*Acâibu'l-Makdûr fî Ahbâri Teymûr* adlı eserinde yer alan 110 beyitlik uzun kasidesi ele alınmıştır. Şiirin analizinde öncelikle yapısal özellikler olan vezin, kafiye ve nazım biçimi ele alınmış, ardından dil ve üslup özellikleri değerlendirilmiştir. Kasidede zamanın değişkenliği, hayatın faniliği, güç ve iktidarın geçiciliği, ölüm karşısında eşitlik ve ilahi adalet gibi başlıklar altında tasnif edilerek incelenmiştir. Şiirde kullanılan teşbih, istiare, tıbak/tezat ve cinas gibi edebi sanatlar, metnin anlam ve sanatsal derinliğini göstermek üzere analiz edilmiştir. Ayrıca, İbn Arabşâh'ın biyografisi ve edebi kişiliği, dönemin birincil kaynakları ve çağdaş akademik çalışmalar ışığında değerlendirilmiştir.

Bulgular: Yapılan detaylı incelemeler sonucunda, İbn Arabşâh'ın *Zaman Dönen Bir Dolaptır* adlı kasidesinin klasik Arap edebiyatındaki mersiye türünden önemli ölçüde ayrıştığı tespit edilmiştir. Geleneksel mersiyelerde ölen kişinin ardından duyulan derin üzüntü veya övgü dolu ifadeler dile getirilirken, bu şiirde Timur'un ölümü bir kurtuluş, huzur ve büyük bir mutluluk vesilesi olarak sunulmuş, ölen kişi şiddetli bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Şiirde zaman, sürekli dönen ve hiçbir şeyi sabit bırakmayan bir "dolap/çark" imgesiyle tasvir edilerek, en güçlü ve en zalim hükümdarların bile bu ilahi döngü karşısında çaresiz kaldığı gerçeği vurgulanmıştır. İbn Arabşâh'ın şiirinde Timur; "topal deccal", "fitneci", "cahil" ve "zalim" gibi ağır sıfatlarla anılarak, onun İslam

coğrafyasında yarattığı büyük yıkım, döktüğü kanlar ve sebep olduğu mezalim dile getirilmiştir. Edebi açıdan özellikle zıtlıklar üzerine kurulu bir anlatım sergilediği görülmüştür. Şairin, dünyayı geçici bir "köprüye", hayatın şatafatını ise içi boş bir "kabuğa" benzettiği, asıl olanın ise manevi öz, salih ameller ve ahiret hazırlığı olduğu şeklindeki vurgu dikkatleri çeker.

Sonuç ve Tartışma: Araştırmadan elde edilen bulgular, İbn Arabşâh'ın sadece bir tarihçi değil, aynı zamanda döneminin dil, belagat ve şiir konularına tam manasıyla hâkim usta bir edip olduğunu göstermektedir. *Zaman Döner Bir Dolaptır* kasidesi, hem bir tarihsel belge niteliği taşımakta hem de okuyucuya düşündürücü bir manzara göstermektedir. Şairin Timur'a yönelik sergilediği sert eleştiriler, sadece kişisel bir mağduriyetin veya husumetin değil, aynı zamanda evrensel bir adalet arayışının ve zulme uğrayan mazlumların sesi olma çabasının da bir tezahürüdür. Şiirde işlenen "zamanın vefasızlığı" ve "feleğin çarkı" gibi temalar, klasik edebiyatın evrensel imgeleri olmakla birlikte, İbn Arabşâh'ın kalemiyle tarihi olaylar üzerinden etkileyici bir biçimde ortaya konulmuştur. Sonuç olarak, bu çalışma İbn Arabşâh'ın edebi mirasının ve şairlik yönünün daha geniş bir açıyla değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Şiirdeki imgeler, temalar ve üslup özellikleri, dönemin bakışını, siyasi algısını ve edebi özelliklerini anlamak için son derece kıymetli veriler sunmaktadır. Bu tür çalışmaların, İbn Arabşâh gibi çok yönlü âlimlerin daha iyi anlaşılmasına ve hak ettikleri değeri görmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Etik Komite Onayı: Bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Yazarlar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için eşit düzeyde katkı sağlamışlardır. (veya) Yazarlar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için 1. Yazar %60, ve 2. %40 oranında katkı sağlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar); bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi: Yazar (lar); makalenin özetinin çıkarılmasında ve yazım hatalarının düzeltilmesinde kısmi olarak kullanılmıştır.

Ahmet GEMİ – Osman ARSLANOĐLU

Sözcük Sayısı: 6398